

УДК 378.147:327-051(02)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-1-28>

Олександр БАЛАНУЦА,
orcid.org/0000-0002-3470-9486
кандидат економічних наук,
Надзвичайний і Повноважний Посол України в Кувейті
(Ель-Кувейт, Кувейт) balanutsa.alex@gmail.com

ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ДИПЛОМАТА

У статті розглянуто роль ціннісно-мотиваційного компонента у професійній підготовці майбутнього дипломата.

З'ясовано, що ціннісно-мотиваційний компонент професійної компетентності майбутніх дипломатів у закладах професійної підготовки розкриває рівень духовної свідомості і виховання, національно-культурні цінності, професійні настанови, позитивне ставлення до професії дипломата, інтерес до неї, стійкі наміри присвятити себе дипломатичній діяльності, прагнення до особистісного і професійного саморозвитку, психологічну готовність дипломата використовувати й удосконалювати набуті знання, а також бажання підвищувати якість своєї професійної діяльності, прагнення до особистісного і професійного самовдосконалення і самореалізації (сформованість особистісних, професійних моральних якостей, норм і цінностей). Ціннісно-мотиваційний компонент окреслює ціннісні орієнтири майбутнього дипломата, його професійної діяльності. Він є стрижнем, навколо якого конструюються основні якості дипломата як професіонала, оскільки від того, чим мотивує себе дипломат, залежать характер його участі в освітньому процесі, досягнуті результати у професійній діяльності.

Прагнення до самоствердження, підвищення свого формального і неформального статусу, позитивної оцінки своєї особистості є істотним мотиваційним фактором, який спонукає майбутнього дипломата інтенсивно працювати і розвиватися. Самостверджуючись, людина прагне до поважного ставлення до себе та схвалення своєї поведінки. Як наслідок, у майбутніх фахівців-міжнародників формується життєво-часова перспектива, ідентифікація з успішною професійною моделлю фахівця, уявлення про себе у майбутньому в ролі відповідального виконавця професійної діяльності.

Встановлено, що рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента свідчить про рівень професійної самоідентифікації. Чим вищий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента, тим вищий рівень професійної самоідентифікації. Відсутність сформованих адекватних мотивів призводить до зниження ефективності процесу навчання та зупинки загальної професіоналізації майбутнього дипломата.

Ключові слова: ціннісно-мотиваційний компонент, підготовка майбутнього дипломата, професійне самоствердження, професійна самоідентифікація.

Oleksandr BALANUTSA,
orcid.org/0000-0002-3470-9486
Candidate of Economical Sciences,
Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine to the State of Kuwait
(Kuwait, Kuwait) balanutsa.alex@gmail.com

VALUE AND MOTIVATIONAL COMPONENT IN TRAINING A FUTURE DIPLOMAT

The article considers the role of the value-motivational component in the professional training of a future diplomat.

It was found that the value-motivational component of professional competence of future diplomats in training institutions reveals the level of spiritual consciousness and education, national and cultural values, professional guidelines, positive attitude to the profession of diplomat, interest in it, strong intentions to dedicate themselves to diplomatic activities, aspirations to personal and professional self-development, the psychological readiness of the diplomat to use and improve the acquired knowledge, as well as the desire to improve the quality of their professional activities, the desire for personal and professional self-improvement and self-realization (formation of personal, professional moral qualities, norms and values). The value-motivational component outlines the values of the future diplomat, his professional activity. It is the core around which the main qualities of a diplomat as a professional are constructed, because the nature of his participation in the educational process and the results achieved in professional activity depend on what motivates a diplomat.

The desire for self-affirmation, raising one's formal and informal status, and a positive assessment of one's personality is an essential motivating factor that motivates a future diplomat to work and develop intensively. By asserting himself, a person seeks to respect himself and approve of his behavior. As a result, future international specialists form a life-time perspective, identification with a successful professional model of a specialist, an idea of themselves in the future as a responsible executor of professional activity.

It is established that the level of formation of the value-motivational component indicates the level of her professional self-identification. The higher the level of formation of the value-motivational component, the higher the level of professional self-identification. The lack of formed adequate motives leads to a decrease in the efficiency of the training process and stops the general professionalization of the future diplomat.

Key words: value-motivational component, training of future diplomat, professional self-identification, professional self-affirmation.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність підготовки дипломатів та чинники, що обумовлюють цю потребу, передусім, визначаються масштабними трансформаціями у сучасному суспільстві. Сучасний суспільний розвиток, у тому числі міжнародне життя, відзначається безпрецедентним динамізмом, надзвичайною складністю і багатовимірністю. Учасники світової політики дедалі частіше опиняються перед досі невідомими викликами, які необхідно адекватно оцінити і на які треба дати ефективну відповідь. Зрозуміло, що це вимагає високого професіоналізму дипломатів і всіх, хто працює у сфері міжнародних взаємин. Відповідно, має підвищуватись і рівень професійної підготовки таких фахівців (Мальський, Мороз, 2012: 4).

Під час підготовки майбутніх дипломатів і фахівців-міжнародників до роботи за кордоном необхідно акцентувати увагу на посиленні професійної спрямованості, професійного інтересу, розвитку професійних здібностей, умінь, навичок, професійної самосвідомості. Це зумовлює нове бачення цілей професійної підготовки майбутніх дипломатів, зміну її статусу, посилення ролі ціннісно-мотиваційної складової частини у системі професійної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх дипломатів в Україні стали предметом дослідження вітчизняних науковців: Б. Гуменюк, М. Клепар, С. Корсунського, М. Кулініч, Н. Ластовець, М. Мальського, Ю. Мороз, О. Пушкіна, Ю. Палєєва, В. Третько, Н. Тимошенко, Т. Чебикіна, В. Ціватого та інших. Незважаючи на інтерес науковців до дослідження питання професійної підготовки майбутніх дипломатів, ця проблема не набула широкого висвітлення в наукових дослідженнях та потребує подальшого вивчення з метою оптимізації системи вищої освіти в Україні.

Мета статті – розглянути роль ціннісно-мотиваційного компонента у професійній підготовці майбутнього дипломата.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ціннісно-мотиваційний компонент є базою для інших компонентів. Він інтегрує у собі мотиви, інтереси, потреби і ціннісні орієнтації майбутнього дипломата, які відтворюють усвідомлення

соціальної, професійної та особистісної значущості професії дипломата.

Ціннісно-мотиваційний компонент професійної компетентності майбутніх дипломатів у закладах професійної підготовки розкриває рівень духовної свідомості і виховання, національно-культурні цінності, професійні настанови, позитивне ставлення до професії дипломата, інтерес до неї, стійкі наміри присвятити себе дипломатичній діяльності, прагнення до особистісного і професійного саморозвитку, психологічну готовність дипломата використовувати й удосконалювати набуті знання, а також бажання підвищувати якість своєї професійної діяльності, прагнення до особистісного і професійного самовдосконалення і самореалізації (сформованість особистісних, професійних, моральних якостей, норм і цінностей). Ціннісно-мотиваційний компонент окреслює ціннісні орієнтири майбутнього дипломата, його професійної діяльності. Він є стрижнем, навколо якого конструюються основні якості дипломата як професіонала, оскільки від того, чим мотивує себе дипломат, залежать характер його участі в освітньому процесі, досягнуті результати у професійній діяльності. Знання і уявлення про особливості й умови дипломатичної діяльності, вимоги до особистості дипломата дають можливість майбутнім дипломатам дійти певного висновку щодо рівня своєї професійної ідентичності, який потім сприяє більш глибокому особистому аналізу зіставлення і відповідності – професійній самоідентифікації.

Професійна орієнтованість студента-міжнародника формується під впливом системи цінностей і установок щодо майбутньої професійної діяльності, які утворюють сферу професійної мотивації, що є складним, поступальним, багатоступінним процесом (Клепар, 2019:175).

Зумовлені об'єктивними соціальними умовами та обставинами, цінності набувають смислу тільки у співвіднесенні їх із суб'єктом і виникають у відношеннях його з об'єктами навколишнього світу. Тільки тоді вони набувають аксіологічного сенсу, коли людина надає їм перевагу. Тому позитивне виховання не зводиться тільки до зовнішніх впливів; передусім воно залежить від самої особистості, її моральних установок у досягненні гармонії із зовнішнім та внутрішнім

світом, її готовності до свідомого самообмеження своїх потреб, прагнення до доброзичливості та творчості (Радул, 2017: 291).

Засвоєння культурних цінностей, успадкованих від попередніх поколінь, є необхідною умовою формування активного ставлення людини до зовнішніх умов (Радул, 2017: 132).

Значення і місце ціннісних орієнтацій особистості в її моральній цілісності визначається насамперед тим, що саме вони багато в чому зумовлюють єдину спрямованість поведінки особистості в різноманітних сферах життєдіяльності (Радул, 2017: 145).

Майбутні дипломати сьогодні знаходяться в ціннісно розділеній політичній реальності. У зв'язку з цим саме на освітню сферу і покладається особлива відповідальність щодо реформи дипломатичної освіти у напрямі її насичення гуманістичними, культурно-гуманітарними і світоглядно-філософськими принципами й орієнтирами (Григор, 2018: 314).

В освітній практиці професійний розвиток дипломата може бути зумовлений різними мотивами (підвищення ефективності освітнього процесу; намагання привернути до себе увагу, здобути визнання тощо), які з часом можуть змінюватися.

Мотиви не тільки детермінують навчально-пізнавальну діяльність, але й формуються, розвиваються в ній. Механізм цього процесу пояснюється фактом існування певних відносин між мотивом і метою діяльності. Крім того, оцінка й вибір мети, здійснювані особистістю, залежать від процесів мотивації й динаміки її зміни. Значущість мотивів виявляється у впливі на їх розвиток і оцінку цілей навчальної діяльності у закладах вищої освіти.

Дослідження свідчать (Деркач, Селезнева, 2006: 64), що успішність процесу професійної підготовки майбутніх дипломатів у закладах вищої освіти неможлива без цілеспрямованої роботи з формування професійних мотивів. Навчання майбутнього дипломата у закладі вищої освіти є важливим етапом професійного становлення і зростання, де особливої актуальності набуває мотивація навчально-пізнавальної діяльності, а також професійна мотивація, яка спонукає і спрямовує діяльність особистості з оволодіння професією. Розвиток професійної мотивації означає не внесення в особистість готових мотивів, а створення таких умов, у яких бажані мотиви формувалися б на підставі минулого досвіду, індивідуальності, внутрішніх потреб самої особистості.

Структура професійної діяльності фахівця включає в себе дві групи мотивів: зовнішні та внутрішні. У першому разі пріоритетною є орієнтація

на досягнення певних результатів, а в другому – сам процес професійної діяльності. Між зазначеними видами мотивації є певний взаємозв'язок: по-перше, зовнішня мотивація загалом підсилює кількість, а внутрішня – якість виконуваної діяльності; по-друге, на внутрішню мотивацію впливають певні умови або ситуації; по-третє, внутрішня мотивація збільшується з підвищенням почуття власної відповідальності та впевненості у собі (Бутенко, 2019: 143).

Процес розвитку професійної мотивації майбутніх дипломатів, який виявляється в посиленні професійної спрямованості, професійного інтересу, у розвитку професійних здібностей, умінь, навичок, професійної самосвідомості, зумовлюється кількома особливостями: особливостями структурної будови потребнісно-мотиваційної сфери особистості; ціннісними орієнтаціями, мотиваційною спрямованістю процесів розвитку, особистісно-професійними рисами, установками; факторами розвитку професійної мотивації; психологічними особливостями структури професійної самосвідомості особистості, зумовленими в основному внутрішніми причинами, що детермінують самостійну роботу майбутнього дипломата як суб'єкта діяльності (високий рівень саморегуляції, самоконтролю поведінки тощо); усвідомленням власних особистісних, професійно важливих якостей, що визначають успіх майбутньої професійної діяльності; використанням адекватних цим завданням форм, методів і прийомів професійної підготовки.

Для забезпечення стійкої професійної мотивації майбутніх дипломатів визначають такі соціально психологічні умови: формування (і підтримування) прагнень майбутніх фахівців-міжнародників виявити свої можливості і ствердити себе через професійну діяльність. У зазначеному контексті важливим є мотив самоствердження. Самоствердження розуміється як реальне соціально-психологічне явище, сутність якого полягає у «реалізації фундаментальної потреби людини у самовираженні та саморозкритті шляхом об'єктивації себе у формах життя» [3, с. 117]. В основі професійного самоствердження особистості є потреба у самоствердженні, яка слугує стрижнем особистісної «піраміди» потреб.

Мотив самоствердження (прагнення утвердити себе в соціумі) пов'язаний із почуттям власної гідності, честолюбством, самолюбством. Студент намагається довести навколишнім, що він чогось вартий, прагне здобути певний статус у суспільстві, хоче, щоб його поважали та цінували. Інколи прагнення до самоствердження відносять до моти-

вації престижу (прагнення здобути чи підтримати високий соціальний статус) (Радул, 2017: 72].

Прагнення до самоствердження, підвищення свого формального і неформального статусу, позитивної оцінки своєї особистості є істотним мотиваційним фактором, який спонукає майбутнього дипломата інтенсивно працювати і розвиватися.

Професійне самоствердження виявляється як єдність професійного «образу Я» та актуального «образу Я», які входять у процес самоставлення особистості, й подається рівнем професійної самосвідомості особистості. Провідну роль відіграє ціннісно-мотиваційна сфера особистості (кар'єрні орієнтації, смислотворчі орієнтації, мотивація досягнень) та задоволеність професійною діяльністю.

Головним елементом структури професійного самоствердження особистості є професійна самосвідомість. Вона взаємопов'язана із самооцінкою, професійними прагненнями, кар'єрою тощо.

Показниками реального професійного самоствердження є: сформованість професійного «образу Я»; адекватна самооцінка; сукупність способів і результатів самореалізації, впевненість в собі.

Мотивом самоствердження прийнято вважати прагнення особистості до досягнення максимальної повноти життя, доступної за цих умов існування, забезпечення позитивного соціально-психологічного статусу у колективі, суспільстві. Механізмом, який підсилює самоствердження, є вищі почуття: моральні, інтелектуальні, естетичні, а також високий рівень бажань та впевненість, що мобілізує всі ресурси людини для задоволення життєвих потреб. Самостверджуючись, людина прагне до поважного ставлення до себе серед інших членів суспільства та самохвалення своєї поведінки.

Як наслідок, у майбутніх фахівців-міжнародників формується життєво-часова перспектива, ідентифікація з успішною професійною моделлю фахівця, уявлення про себе у майбутньому в ролі відповідального виконавця професійної діяльності (Деркач, Селезнева, 2006: 149).

Ураховуючи провідну роль пізнавальних мотивів, виділяють такі їх рівні: високий пізнавальний мотив проявляється у спрямованості на засвоєння знань, способів їх здобуття і постійному їх удо-

сконаленні, причому останні відіграють провідну роль. Середній рівень: пізнавальний мотив проявляється у спрямованості на засвоєння знань і способі їх здобуття при провідній ролі останніх. Низький рівень: пізнавальний мотив виражається у спрямованості на засвоєння знань.

Науковцями доведено, що висока позитивна мотивація навчальної діяльності може компенсувати дефіцит спеціальних здібностей або недостатній запас знань, умінь і навичок, виступаючи як компенсаторний чинник, а успішність у навчанні, як відомо, є запорукою успішності у майбутній професійній діяльності (Федченко, 2017: 83).

Вважаємо, що рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента свідчить про рівень її професійної самоідентифікації. Чим вищий рівень сформованості ціннісно-мотиваційного компонента, тим вищий рівень професійної самоідентифікації. Відсутність сформованих адекватних мотивів призводить до зниження ефективності процесу навчання та зупинки загальної професіоналізації майбутнього дипломата.

Встановлено, що ефективність формування професійної компетентності майбутнього фахівця залежить від рівня сформованості таких особистісних якостей, як мотивація досягнення успіху, самооцінка, суб'єктивний локус контролю. Виявлено, що студенти, які внутрішньо мотивовані, потребують меншого контролю. За зовнішньої мотивації контроль виступає як рушійна сила на шляху подолання труднощів, як метод підвищення самооцінки, збільшення самостійності. Високий рівень самооцінки означає гнучкість у перебудові своєї поведінки у відповідь на успішні (неуспішні) результати своєї діяльності і пов'язаний із самоефективністю. Чим вищий її рівень, тим більше студент докладатиме зусиль для досягнення поставленої цілі і прояву наполегливості (Деркач, Орбан, 1995: 88).

Висновки. Отже, ціннісно-мотиваційний компонент виступає основою для структурування основних властивостей і якостей особистості майбутнього дипломата як професіонала. Він виконує регулятивну й орієнтовну функцію у процесі підготовки майбутнього дипломата до професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акмеологический словарь / Под общ.ред. А.А. Деркача. М., 2004.
2. Бутенко Д.С. Мотиваційний менеджмент у підприємницькій діяльності. *Економіка і суспільство*. Мукачеве. Вип. № 20, 2019. С. 142–148.
3. Григор О. Гуманітарна освіта як чинник формування загальної культури дипломата-політика. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 137. С. 311–315.

4. Деркач А.А., Селезнева Е.В. Акмеологическая культура личности: содержание, закономерности, механизмы развития. М.: Издательство Московского психолого-социального института. Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2006. 496 с.
5. Деркач А.А., Орбан Л.Э. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности. М. : РАГС, 1995. 208 с.
6. Клепар М. Професійна підготовка фахівців з міжнародних відносин у системі вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): Дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Кропивницький, 2019. 547 с.
7. Мальський М., Мороз Ю. Підготовка фахівців міжнародників в умовах трансформації міжнародної системи. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2012. Вип. 30. С. 3–8.
8. Радул В.В. Соціальна зрілість особистості. Харків: Мачулін, 2017. 441 с.
9. Федченко Ю.О. Формування готовності до професійного саморозвитку магістрантів педагогічного профілю у вищих навчальних закладах): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Кропивницький, 2017. 220 с.

REFERENCES

1. Akmeologicheskii slovar' [Acmeological Dictionary] / Pod obshch.red. A. A. Derkacha, M., 2004 [in Russian].
2. Butenko D.S. Motyvatsiynyy menedzhment u pidpryyemnyts'kyu diyal'nosti [Motivational management in business]. *Ekonomika i suspil'stvo*, Mukacheve, Vyp. 20, 2019, S. 142–148.
3. Hryhor O. Humanitarna osvita yak chynnyk formuvannya zahal'no kul'tury dyplomata-polityka [Humanitarian education as a factor in shaping the general culture of a diplomat-politician]. *Hileya. Istorychni nauky. Filosofs'ki nauky, Politychni nauky : Nauk. visnyk: zb. nauk. prats'*, Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2018, Vyp. 137, S. 311–315.
4. Derkach A.A., Selezneva Ye.V. Akmeologicheskaya kul'tura lichnosti: sodержaniye, zakonomernosti, mekhanizmy razvitiya [Acmeological culture of personality: content, patterns, mechanisms of development]. М.: Izdate'l'stvo Moskovskogo psikhologo-sotsial'nogo instituta, Voronezh: Izdate'l'stvo NPO «MODEK», 2006, 496 s.
5. Derkach A.A., Orban L.E. Akmeologicheskiye osnovy stanovleniya psikhologicheskoy i professional'noy zrelosti lichnosti [Acmeological culture of personality: content, patterns, mechanisms of development], М. : RAGS, 1995, 208 s.
6. Klepar M. Profesiynna pidhotovka fakhivtsiv z mizhnarodnykh vidnosyn u systemi vyshchoyi osvity Ukrayiny (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittya) [Professional training of specialists in international relations in the system of higher education of Ukraine (second half of the XX – beginning of the XXI century)], *Dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.01 – zahal'na pedahohika ta istoriya pedahohiky*. Kropyvnyts'kyi, 2019. 547 s.
7. Mal's'kyi M., Moroz Y. Pidhotovka fakhivtsiv mizhnarodnykiv v umovakh transformatsiyi mizhnarodnoyi systemy [Training of international specialists in the transformation of the international system], *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya: Mizhnarodni vidnosyny*, 2012, Vyp. 30, S. 3–8.
8. Radul V.V. Sotsialna zrilist osobystosti [Social maturity of the individual]. Kharkiv: Machulin, 2017, 441 s.
9. Fedchenko Y.O. Formuvannya hotovnosti do profesiynoho samorozvytku mahistrantiv pedahohichnoho profilyu u vyshchykh navchal'nykh zakladakh) [Formation of readiness for professional self-development of masters of pedagogical profile in higher educational institutions)], *Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesiynoyi osvity*, Kropyvnyts'kyi, 2017. 220 s.